

JOHN SOLAS

Milyen társadalmi igazságosságra törekszik a szociális munka?¹

Mivel inkább véleményről, s nem ténykérdésről van szó, a társadalmi igazságosság-elméletek áttekintése előtt meg kell értenünk, hogy miért fontos kérdés a társadalmi igazságosság. Az emberek esetleg egyetértenek abban, hogy a szegénység rossz, de nem gondolják, hogy az egyenlőtlenség igazságtalan. Következésképpen abban is eltérőek az álláspontok, hogy tartozunk-e bármivel a szegényeknek. Mindazonáltal senki sem tagadhatja, hogy nemcsak létezik, hanem folyamatosan növekszik a gazdagok és a szegények közötti szakadék. A társadalmi igazságosság tehát a növekvő elnyomorodás miatt fontos kérdés. Kérdés, hogy a társadalmi igazságosság milyen elméletére van szükségünk. Olyanra-e, amely nem pusztán úgy válaszol az egyenlőtlenségre, hogy az rossz, de elkerülhetetlen? Egy ilyen elméletnek erősebb választ kellene ajánlania az egyenlőtlenségre, olyat, amely kifejezi annak súlyosságát, jogtalanságát és igazságtalanságát. A kérdés az, hogy a szociális munkának ilyen elméletet kell-e elfogadnia. Mint látni fogjuk, ez nem egyértelmű. A kérdés megválaszolásához először át kell tekintenünk az igazságosság elméleteinek kínálatát.

Miért lényeges kérdés a társadalmi igazságosság?

Mivel inkább véleményről, s nem ténykérdésről van szó, a társadalmi igazságosság-elméletek áttekintése előtt meg kell értenünk, miért is fontos kérdés a társadalmi igazságosság (Donnison, 1991). Nem sok kétségünk lehet afelől, hogy ez a kérdés lényeges a szegény országokban élők számára, akik a kifosztás, erőszak és halál fenyegetésében élnek. Még egy olyan gazdag országban is, mint Ausztrália, előfordul, hogy az ország leggazdagabb nagyvárosa (Sidney) közepén, a legnagyobb presztízsű

¹ John Solas: What kind of social justice does social work seek? *International Social Work* 2008, 51, 813–822.

intellektuális központ, az egyetem közelében egy településen (Redfern) az őslakosok várható élettartama nem sokkal magasabb, mint a központtól távol fekvő helyeken. Az őslakos férfiak átlagos várható élettartama az Ausztrália északi tartományában lévő Wadeye-ben (egy tipikus őslakos-településen) kevesebb 50 évnél (Graham, 2006). S miközben az emberek valószínűleg egyetértenek abban, hogy ez kétségbeejtő, nem mindenki jut el ennek alapján addig a gondolatig, hogy ez a helyzet a társadalom szerveződésének és irányításának módjaira vezethető vissza, vagy hogy a közintézmények nem úgy működnek, ahogy működniük kéne. Az emberek esetleg egyetértenek abban, hogy a szegénység rossz, de nem gondolják, hogy az egyenlőtlenség igazságtalan. Következésképpen abban is eltérőek az álláspontok, hogy tartozunk-e bármivel a szegényeknek. Mindazonáltal senki sem tagadhatja, hogy nemcsak létezik, hanem folyamatosan növekszik a gazdagok és a szegények közötti szakadék. A társadalmi igazságosság tehát a növekvő elnyomorodás miatt fontos kérdés. Sőt, még fontosabb, amikor az általa okozott, túrhetetlen nélkülözést politikailag többé nem lehet legitimálni és tompítani.

A társadalmi igazságosság elméletére mind humanitárius, mind gyakorlati (főképp biztonsági) szempontból szükség van. De az is világos, hogy nem akármilyen elmélet kell. Szükségtelen megemlíteni, hogy vannak félrevezető és rosszul elgondolt elméletek, amelyek több kárt okoznak, mint hasznat. Az egyik ilyen elmélet szerint az igazságosság megköveteli, hogy az őslakos gyermekeket kiemeljék a családjukból és fehér családokban neveljék fel őket. Minden ausztrálnak együtt kell élnie ennek a katasztrofális doktrínának az örökségével, és a kormány bocsánatkérésének elmaradása legalább akkora problémát jelent, mint maga az elmélet.

Akkor hát a társadalmi igazságosságnak milyen elméletére van szükségünk? Egy elméletre, amely nem pusztán úgy válaszol az egyenlőtlenségre, hogy az rossz, de elkerülhetetlen. Egy effajta elméletnek erősebb választ kellene ajánlania az egyenlőtlenségre, olyat, ami kifejezi annak súlyosságát, jogtalanságát és igazságtalanságát. A kérdés az, hogy a szociális munkának ilyen elméletet kell-e elfogadnia. Mint látni fogjuk, ez nem egyértelmű. De mielőtt megvitátnánk ezt a pontot, át kell tekintenünk az igazságosság elméleteinek kínálatát.

Igazságosság-elméletek

Az igazságosság azon elméleteit, melyek azt nem pusztán az egyes egyének erényeként értelmezik, hanem a társadalmak jellemzőjeként, az elméletek szűk csoportja uralja (Rawls, 1971). A paletta egyik oldalán helyezkednek el azok a tradíciók, melyek az érdemet és a jó szándékot hangsúlyozzák, míg a másikon azok, amelyek a jogokon alapulnak, és a társadalmi szerveződés központi jelentőségét emelik ki (MacIntyre, 1988). Mindazonáltal a manapság közkeletű igazságosságkonceptiók inkább teleologikus jellegűek, és a haszonelv valamelyik változatán alapulnak, amely szerint „az utilitarianizmus központi helyet foglal el korunk erkölcsfilozófiájában” (Scanlon, 1988, 103. o.). Valószínűleg kevesen vannak, akik tudatosan ezt a nézetet vallják. Ennek ellenére „ez az, amire az emberek hivatkoznak, amikor megpróbálják elméletileg igazolni morális hiteiket” (Scanlon,

1988). Való igaz, ahogyan Reamer (2006) megjegyzi: az utilitarianizmus nemcsak a történetileg legnépszerűbb teleologikus etikai elmélet, hanem „legalábbis rejtetten, a szociális munkások sok döntésének igazolásaként is szolgált” (66. o.). Williams (2005) szerint „az utilitarianizmus a legambiciózusabb a nagy etikai elméletek közül. A legvilágosabb eredmények elérését célozza, és ezek mellett szilárdan kiáll a mindennapi etikai hitekkel szemben” (92. o.).

Az utilitarianizmusnak sok fajtája van. Ezek az elméletek különböznek abban, hogy miképp határozzák meg a hasznót, de egyéb kérdésekben is. Például abban, hogy az egyéni cselekvést, vagy inkább valamilyen szabályt, gyakorlatot, intézményt kell-e a haszon maximalizálásával igazolni. Ez a különbség a direkt és az indirekt utilitarianizmus között (Williams, 2005). Minden változat megegyezik a haszon összeadódásának kérdésében, azaz abban, hogy valamilyen módon az összes érintett egyén haszna összeadódik (Sen és Williams, 1982).

Az igazságosság haszonelvű elméleteinek alapvető jellemzője, hogy a jót a helyestől (right) függetlenül kell definiálni, így bármit is minősítünk jónak az emberek számára, az jó, akár helyes, akár nem. Az utilitarianizmus központi gondolata, különösen a klasszikus liberális, vagy pontosabban libertariánus doktrína szerint (Friedman, 1973; Hayek, 1976; Von Mises, 1953), hogy a társadalom akkor igazságos, ha főbb intézményei úgy vannak elrendezve, hogy képesek legyenek elérni a hozzá tartozó egyének összességének számára lehetséges legmagasabb szintű elégedettségi egyensúlyt. Probléma viszont, hogy legfeljebb csak közvetetten van jelentősége annak, hogy az elégedettség (azaz a legnagyobb jó vagy boldogság) összege miképp oszlik meg az egyének között. A cél egyszerűen annyi, hogy maximálják az elégedettség eléréséhez vezető eszközök – mint amilyenek a jogok és köteleességek, a lehetőségek és kiváltságok, valamint a gazdagság különböző formái – allokációját. A haszonelvű érvényesülése tehát nem garantálja, hogy mindenki részesül az áldásaiból. Valójában az elv megköveteli, hogy mások nagyobb öröméért egyesek alacsonyabb életkilátásokat fogadjanak el (Barry, 1989; 1995). Az igazságosság haszonelvű elméletei csak méltányosságot (equity), és nem egyenlőséget (equality) ígérnek, sőt, a méltányosságot sem garantálják, mivel a „jóra” vagy „boldogságra” vonatkozó kalkulációk² illuzórikusnak bizonyultak. A lényeg az, hogy egy véges világban minden, amit valaki birtokol, olyan dolog, amit más nem birtokolhat. A megfosztottság pedig nem szentesíthető azzal az állítással, hogy ez nagyobb jóhoz vezet.

Továbbá, ha különbséget teszünk az egyének között a hasznosság alapján, ez azt jelenti, hogy eszközként kezeljük őket bizonyos célok

² Jeremy Bentham a hasznosságot és az érdeket az élet és az életvitel alapelvevé tévő etikai irányzat, az utilitarizmus megalapítója. Számára valamely jogi politikai intézmény hasznossága attól függ, hogy az a bizonyos intézmény mennyiben mozdítja elő a legtöbb ember lehető legnagyobb fokú boldogságát. Az utilitárius gondolatot átfogó erkölcsfilozófiába és ontológiába ágyazta be. Hangsúlyozta, hogy a hasznosság-elv a gyakorlati életben ténylegesen alkalmazható, s megadható a kalkulus, melynek segítségével bármely két tetteről eldönthető, hogy melyik hasznosabb. Szerinte a fájdalmak és örömök összemérhetők, a különböző fajtájú és összetettségű fájdalmak és örömök között nincsen minőségi különbség. (A ford.)

elérése érdekében. Ezt gyakran teszik a nagyobb jóra hivatkozva, de vajon igazságos-e? Annak, aki szerint egy személy sosem használható egy másik által kitűzött cél eszközeként, a válasz kategorikus nem (Kant, 1797). Akik úgy gondolják, hogy a célok szentesítik az eszközöket, még aggódhatnak a bőség közepette létező szegénység miatt. Az utilitariánusok készségesen egyetértenek azzal, hogy minden egyes egyén számít. De senki sem számít többnek, mint egy. Ezért a jótékonyagra, a patronázásra, vagy a sorsra marad a bizalmon alapuló felelősségen túli beavatkozás. A jóakaratú magatartás messze túlmegegy az igazságosság haszonelvű szféráján.

Végül, ahogy Nussbaum (2006) megállapítja, „az utilitarianizmus elkötelezettsége az összeadódás mellett problémát okoz a marginalizálódott vagy deprivált emberekről való helyes gondolkodásban, mert ezeknek az embereknek a számára azon lehetőségek egy része, melyeket az utilitarianizmus kockáztat, esetleg különösen sürgető jelentőséggel bír” (73. o.). Az asszimiláció nem ad a meggyőződésüknek semmiféle különös súlyt. Elvárja az emberektől, hogy feladják az elveiket vagy mély meggyőződésüket, ha ezekkel szemben – bármilyen féle – elégséges mennyiségű vélemény aggregálódik. A jó és a helyes elkülönítése teszi lehetővé, hogy olyan összeadódó cselekvések, szabályok vagy értékek alakuljanak ki, amelyeket a népesség kisebbik hányada sértőnek, vagy annál is rosszabbnak tekint (lásd például a származási „tisztaság” és a magasabb rendűség hasznának maximalizálásáról szóló, folyamatosan népszerű tételt). Úgy tűnik tehát, hogy akik erős igazságérzettel rendelkeznek, az igazságosság utilitariánus elméleteit hiányosnak fogják találni. Ezek a legjobb esetben is csak arra jók, hogy kiindulási pontként szolgáljanak a társadalmi igazságosság elméletéhez. Ennek ellenére az utilitarianizmus pontosan az a fajtája az igazságosság, amit a szociális munka szakmai szervezetei is hajlamosak annak tekinteni.

Az International Federation of Social Workers³ értelmezése a társadalmi igazságosságról

Az International Federation of Social Workers (IFSW) 1999-ben kibocsátott etikai kódexe (melyet az International Association of Schools of Social Work – IASSW, 2004-ben szintén elfogadott), tartalmaz egy igazságosság-értelmezést. A jelenleg érvényes etikai kódex leszögezi: „a szociális munkások felelősek a társadalmi igazságosság érvényesülésének elősegítéséért, a társadalomban általában és azokkal az emberekkel kapcsolatban is, akikkel dolgoznak” (2005, 2. o.). Ez a következőket jelenti:

1. Fellépés a negatív diszkriminációval szemben. (Néhány országban a „diszkrimináció” kifejezést használják a „negatív diszkrimináció” helyett. A „negatív” szót itt azért illesztették a szövegbe, mert néhány országban a „pozitív diszkrimináció” fogalmát is használják. A pozitív diszkriminációt „megerősítő tevékenységnek” (affirmative action) is nevezik. A pozitív diszkrimináció vagy a megerősítő tevékenység pozitív lépések megté-

³ Az International Federation of Social Workers a szociális munkások nemzetközi egyesülete, amely több korábbi szociális munkások egyesületéből alakult 1950-ben Párizsban. (A ford.)

telét jelenti annak érdekében, hogy kiküszöböljék a történetileg kialakult diszkriminációt a lentebb megnevezett csoportokkal szemben.) A szociális munkások felelősséggel viseltetnek azért, hogy fellépjenek a negatív diszkrimináció ellen, amely az olyan jellemzők talaján alakul ki, mint a fizikai képesség, a kor, a kultúra, a nemi hovatartozás vagy szexualitás, a házasságban élés, a társadalmi-gazdasági helyzet, a politikai vélemény, a bőrszín, a rasszi vagy egyéb fizikai jellemzők, a szexuális orientáció vagy a vallási meggyőződés.

2. A sokszínűség elismerése. A szociális munkásoknak fel kell ismerniük és tiszteletben kell tartaniuk azon országok etnikai és kulturális különbségeit, amelyekben dolgoznak, figyelembe véve az egyéni, családi, csoporthoz és közösséghez tartozással kapcsolatos különbségeket.

3. A források méltányos elosztása. A szociális munkásoknak biztosítaniuk kell a rájuk bízott források tisztességes, a szükségleteknek megfelelő elosztását.

4. Az igazságtalan politika és gyakorlat elleni fellépés. A szociális munkásoknak kötelességük felhívni a munkaadójuk, a politikai döntéshozók, a politikusok és a szélesebb közvélemény figyelmét az olyan helyzetekre, amelyekben a források elégtelenek, vagy amelyekben a források elosztása, a politika és a gyakorlat elnyomó, méltánytalan vagy káros.

5. A szolidaritás érdekében végzett munka. A szociális munkásoknak fel kell lépniük az olyan társadalmi feltételek megváltoztatásáért, amelyek hozzájárulnak a társadalmi kirekesztődéshez, a megbélyegzéshez vagy alávetéshez, és kötelességük a befogadó társadalom érdekében dolgozni.

Az IFSW etikai kódexének egy régibb verziójában még kevésbé volt kifejtve, hogy mit jelent a társadalmi igazságosság. Az 1994-es vitaanyagban a 12 alapvető elv között a negyedik helyen szerepelt, hogy „a szociális munkások elkötelezettek a társadalmi igazságosság mellett” (2. o.).

Bár az IFSW meghatározása a társadalmi igazságosságról meglehetősen rövid, de arra elégséges, hogy átlássuk, miféle elmélettel párosul. Feltűnő és sokatmondó, hogy az IFSW határozottan kerüli az egyenlőség (equality) elérésére való hivatkozást. Inkább a méltányosság (equity), amire törekszik a források elosztásában. A méltányosság nem garantálja az egyenlő elosztást, és ez bizonyosan egybecseng a haszonelvű igazságosság elvével. Ráadásul az elosztás feladata csak azokra a forrásokra vonatkozik, amelyek a szociális munkás rendelkezésére állnak. Az igazságtalanság e szerint az elosztási norma szerint a monopolhelyzetek vonatkozásában fogalmazódik meg (Mullaly, 2002). A piaci kudarcok is szerepelnek az utilitarianizmus témái között, amelynek fókuszában a nélkülözés kezelése és nem a szükségletek kielégítése áll. A kódex nem fogalmaz meg javaslatokat arra vonatkozóan sem, hogy a probléma pusztá jelzésén (vö. kötelességük „felhívni a munkaadójuk, a politikai döntéshozók, a politikusok és szélesebb közvélemény figyelmét”) kívül kell-e valami többet is tenniük azoknak az elosztási elveknek a megváltoztatásáért, amelyek megengedik a források igazságtalan elosztását. Továbbá, miközben az elosztási hibák ellen fel kell lépni, lényegesebb kérdés az intézményi környezet, amely ennek táptalaja. „Hogy az elosztás igazságos-e, az azon múlik, hogy miképp történik” (Nozick, 1974, 153. o.). Az egyenlőtlenség nem pusztán, vagy elsősorban a gazdagság vagy a jövedelem egyenlőtlen elosztásának következménye.

SZOCIÁLIS MUNKA

Az igazságtalan elosztás, ahogy Walzer (1983) megjegyzi, az igazságtalan társadalmi struktúrában, folyamatokban és gyakorlatokban gyökerezik. Az elosztási minták végeredményének kérdése fontos, de ez nem kínál több igazságosságot, mint amit az utilitarianizmus nyújt, ha a társadalmi termékből való egyenlőtlen részesedés kialakulásáért és fennmaradásáért felelős, alapvető allokációs struktúrákat nem igyekezünk megváltoztatni.

A diszkrimináció-ellenesség integráns részét alkotja az IFSW társadalmi igazságosságról szóló koncepciójának. „A szociális munkások felelősséggel viseltetnek ezért, hogy fellépjenek a negatív diszkrimináció ellen”, és ezt kiegészítve ösztönözniük kell a „megerősítő tevékenységet” és a „pozitív diszkriminációt”. Ez nyilvánvalóan összhangban van a haszonelvű megközelítés azon állításával, hogy mindenki csak egynek, és csakis egynek számít. Valaki java, boldogsága jóléte stb. épp oly fontos, mint bárki másé. Mindazonáltal ez még mindig nem véd meg senkit attól, hogy más hasznának maximalizálása érdekében felhasználják. Itt pontosan az a lényegi kérdés, hogy az embereket a személyiségük iránti tisztelettel kell kezelni. A boldogság, amit kapnak, kívül esik ezen a kérdésen. És ahogy Shapiro (1995) érvel, „a megerősítő tevékenység körül kialakult állóháború csekély hatással van a jövedelemelosztás struktúrájára” (122. o.). Young (1990) hozzáteszi:

„még ha a legtöbb intézményben szigorú megerősítő tevékenységi program létezik is, ezek csak elhanyagolható hatással vannak a csoportok privilégiumainak és elnyomásának alapvető struktúrájára (...). Mivel ezek a programok azt igénylik, hogy a rasszi vagy szexuális szempontból preferált jelentkezők képzetek, gyakran magas képzettségűek legyenek, közvetlenül semmit sem tesznek azon feketék (...) vagy nők lehetőségeinek növeléséért, akik olyan forráshiányos társadalmi környezetben élnek, amely csaknem lehetetlenné teszi a képzettség megszerzését.” (199. o.)

Miközben a megerősítő tevékenység – legalábbis a fősodor mintáit véve alapul – némi haladást hozott a pozíciók újraelosztásában a korábban kirekesztett csoportok körében, ennél sokkal csekélyebb sikert ért el abban, hogy intézményesítse a pozíciók és a belépési kritériumok egyenlően igazságos meghatározásával kapcsolatos radikálisabb javaslatokat. Azaz miközben bizonyos egyének hasznot húztak a pozitív diszkriminációból, a leértékelt csoport relatív pozíciója továbbra is marginális maradt. Nem csoda, hogy a pozitív diszkrimináció nagy támogatást kapott azoktól, akiknek a gazdagsága szükségtelenné tette a megkülönböztető bánásmódot (Young, 1990). Ugyanakkor az elvárások növelése azokkal szemben, akik ellenében a hátrányt szenvedő csoportokat megkülönböztették, növelte a versenyből következő feszültséget az alsó- és középosztály aspirációi között. Ez elősegítette „a rasszizmus terjedését, és lerombolta azokat a politikai szövetségeket, amelyek egyébként természetes módon kapcsolódtak volna be az elosztás megváltoztatásáért folyó kampányba” (Shapiro, 1995).

Olyan jogokat és lehetőségeket sem említene, amelyek világossá tennék, hogy a társadalmi igazságosság koncepcióját a haszonelvű megközelítés határain túllépve továbbfejlesztették volna. Az utilitarianizmus erős ellenszenvet táplál a jogokkal, és különösen a természetes és morális jogokkal szemben, kevésbé számol érvényesülésükkel vagy megsértésük-

kel (Nozick, 1974). Az utilitarianizmus megalapítója, Jeremy Bentham (1789) szerint a jogokról beszélni a tisztán jogi összefüggésen kívül teljességgel értelmetlen. És mit érnek a jogok érvényesítésük (nem formális, hanem méltányos) lehetőségei nélkül? A források önmagukban nem elégségesek a jóllét indikátoraiként, mert az emberek különböznek abban, hogy mennyire van szükségük rájuk. A gazdasági egyenlőség jelentősége kétségtelen, de mi célból? A gazdasági igazságtalanság legyőzése önmagában nem cél. Az értékek sokasága nem redukálható az általános hasznosságra. A társadalmi igazságosság épp úgy megköveteli a jogokhoz és lehetőségekhez, mint a forrásokhoz való méltányos és egyenlő hozzáférést.

A haszonelvű igazságosságelmélettel összhangban az etikai kódex különböző elveket sorol fel, anélkül, hogy ezekhez kifejtett módszert vagy a prioritást meghatározó szabályokat csatolna. Így nem lehet meghatározni az egyes elvek egymáshoz viszonyított súlyát. (Például: hogyan vegyük figyelembe „az egyének, családok, csoportok és közösségek különbségeit”? Melyiknek van elsőbbsége? Mikor? Miért igen, és miért nem?). Egy konkrét hasznosság-kalkulus hiányában a szociális munkások egyszerűen intuitív módon, vagy annak alapján igyekezhetnek egyensúlyt teremteni az elvek között, hogy mi látszik a számukra helyesnek. Az a társadalmi igazságosság-elmélet, amely erőteljesen támaszkodik a cselekvések egyensúlyára, nélkülözi a stabilitást, a konzisztenciát és az irányt. Kompromisszumok minden esetben lesznek, mivel nincs két eset, amely pontosan egyforma lenne. A megkülönböztetésüket elvi alapon kell érvényesíteni, egy összegzés és következetesen levezetett állításokra támaszkodó leírás értelmében, aminek nem kell a mértékről, azaz a túl kevés és túl sok közötti egyensúlyról alkotott, homályos hivatkozásokra hagyatkoznia. Ráadásul az intuíciónak való hagyatkozás lehetetlenné teszi a kritikát, mivel ez a személyes morális választ öngigazolónak tünteti fel; ha a morális különbségtevést a szociális munkás morális érzéke sugallja, és semmi más, akkor nincs helye a vitának arról, hogy esetleg tévedett. Ráadásul a társadalmi igazságosság nem az első az öt központi érték közül, melyeket az IFSW etikai kódexe felsorol. Inkább kiegészítő értéknek tekintik.

Radikális egalitarianizmus

Sokan még a haszonelvű igazságosság kismértékű meghaladását is utópiának tekintik (Nozick, 1974). Persze volt olyan idő, amikor az utilitarianizmust magát is valamiféle radikális ideálnak vélték (Ryan, 2004). De ki látja ma benne az igazságosságot? A világ népességének nagy és egyre növekvő része számára a társadalmi igazságosság átfogóbb és nagyvonalúbb rendszerének kidolgozása nem elvont ügy, hanem élet vagy halál kérdése. Ha a szociális munkásokat valóban érdekli ezeknek az embereknek a jóléte, akkor el kell utasítaniuk a társadalmi igazságosság minimalista felfogásait, mint amilyen az utilitarianizmus vagy a libertarianizmus. A társadalmi igazságosság hatókörének kiterjesztése sokba fog kerülni. Együtt jár az egyéni szabadság egy részének elvesztésével, amit a minimalisták igazolhatatlannak tekinthetnek. De meddig folytathatjuk a társadalmi igazságosság korlátozását a növekvő igazságtalanság köze-

pette? Nem engedhetjük meg magunknak a társadalmi igazságosságot? A nagyobb egyenlőség kilátásával lehetővé válhat együttműködőbbé, befogadóbbá és békésebbé tenni a társadalmainkat, amit még a költségszámlálók (cost-counters) és a pénzeszsákok (bottom-liners)⁴ is hajlandók lehetnek hatékonyabbnak és jövedelmezőbbnek látni.

Bár a kutatók nem értenek egyet abban, hogy miképp lehet a társadalmi igazságosság első elvét pontosan megfogalmazni, ahogy MacIntyre (1988) állítja, „nagy vonalakban egyetértenek abban, hogy minek az elérésére kell az ilyen elveket megalkotni” (344. o.). Ezen a ponton érdemes MacIntyre-t (1988) hosszabban idézni.

„Éppen mert az igazságosság elveinek kell irányítaniuk a preferenciák mérését és mérlegelését, ezeknek, amennyire csak lehetséges, igazolást kell biztosítaniuk minden egyes egyénnek mint egyénnek a saját, partikuláris preferenciái megméréséhez és mérlegeléséhez azon a módon, ahogy azt teszik. Tehát az egyének mint egyének kezelésében mutatkozó minden egyenlőtlenség igazolást igényel. Az igazságosság első megközelítésben egyenlőségelvű. A javak, melyeket illetően az igazságosság egalitáriánus, ily módon azok lesznek, amelyeket feltételezhetően mindenki értékkel: szabadság a preferenciák kifejezésében és alkalmazásában, és részesedés a hatékony végrehajtáshoz szükséges eszközökből. Ebben a két vonatkozásban szükséges mindenekelőtt az egyenlőség.” (344. o.)

Természetesen éppen ez az a pont, amelynél az elméletalkotók érvelése sajátos módon kezd veszíteni gyümölcsöző jellegéből. Ez azonban nem jelenti azt, hogy lehetetlen túllépni ezen a patthelyzeten. Az első és legfontosabb lépés, hogy az egyenlőséget sérthetetlen politikai elvként kezeljük, azaz az embereket inkább egyenlőként kell kezelni, semmint pusztán védeni azt a félrevezetőbb és vitathatóbb megállapítást, amely szerint az emberek néhány lényeges vonatkozásban egyenlők (Williams, 2005). Ahogy Williams (2005) írja, az emberek egyenlőségének pusztán abból következő megállapítása, hogy emberi lények, szükséges, de nem elégséges ok arra, hogy garantáljuk az egyenlőséget közöttük. A természetes jogosultság az egyenlőség alapjaként gyenge és bizonytalan. Kevés jelent többet, mint emlékeztetést arra, hogy az emberek emberek, és így közösek a humanitásban (Cupit, 2000). Politikai meggyőződésre van szükség annak értékeléséhez és követeléséhez, hogy az egyenlőség minden egyénnek jár, nem valamiféle belső vagy univerzális jellemző miatt, hanem pontosan az egyének közötti jelentős egyenlőtlenségek miatt. E meggyőződés alapján kell a szociális munkásoknak cselekedniük, ha hajlandók a társadalmi igazságosság radikálisabb egyenlőségelvű formáját követni. Ugyanis ha kételkedünk abban, hogy alapvetően mindenkit egyenlőnek kell tekinteni, akkor azt az elvet is meg kell kérdőjeleznünk, hogy az igazságosság megköveteli az emberek egyenlőként kezelését. És

⁴ Lefordíthatatlan szóvicc: a cost-counter költségszámláló, amelyet például telefonokra szoktak szerelni, a „Bottom Liners” Eric és Bill Teitelbaum karikatúrasorozatának címe, melyben kifigurázták az üzleti és pénzügyi világot. Az eredeti karikatúra arról szólt, hogy miképp hirdették a szokásos fordulatokkal (nélkülözhetetlennek feltüntetve) a hajók fenekét csikozó készletet. A karikatúra nyomán a „fenékcikozás” (bottom-lining) az értelmetlen, ellenben drága termékek, a „fenékcikozók” (bottom-liners) az ilyesféle termékeket a reklám eszközeivel a vásárlókra rátukmáló tőkésék megnevezésévé vált. (A ford.)

ha az emberek egyenlőként kezelése az igazságosságért szükséges, akkor nem elegendő pusztán elkerülni az egyenlőtlen kezelést. Röviden, míg az emberek életébe való be nem avatkozás elkerülhetővé teszi a negatív diszkriminációban való közvetlen részvételt, nem teszi elkerülhetővé az egyenlő bánásmód elvének megsértését. Például ha valaki nem vesz részt aktívan tömeggyilkosságban vagy pogromban, mondhatja, hogy nem vállalt részt a nem egyenlő bánásmódból, mindazonáltal nem tett semmit az egyenlőség eléréseért. A központi kérdés az egyének szuverenitása és összehasonlíthatatlansága. De ez vajon azt jelenti-e, hogy Hitler, Sztálin vagy Pol Pot egyenlő Gandhival, a Dalai Lámával vagy Mandelával? A rövid válasz: igen. A radikális elkötelezettség az egalitarianizmus mellett hiteltelenné válik, ha kivételeket teszünk. Ha valóban igazi az elkötelezettség, akkor nincs összehasonlítás. Senki sem előbbre való másoknál, és senkinek sincs természet adta joga másnak parancsolni. Ehhez az okfejtéshez még hozzáadhatjuk a szociális munka hosszú múltra visszatekintő és kedvelt örökségét, az egyén értéknek tekintését. De ezek egyike sem igazolja a beavatkozás elkerülését, a nem egyenlő bánásmód elkerülése érdekében. Ellenkezőleg: mindig igazolható a beavatkozás, ha az önálló és független lényként létező egyén szuverenitását valami veszélyezteti.

Ha az etikai kódex a társadalmi igazságosság radikálisan egyenlőségelvű szemléletét akarja közvetíteni, akkor alapvető előfeltétel, hogy az IFSW a méltányosság helyett – a szó minden értelmében vett – egyenlőség mellett kötelezze el magát. Az egyenlőség egyetlen dimenziója – kulturális, gazdasági, politikai, társadalmi – sem alapvetőbb a másiknál. Bármi, ami ennél kevesebb, végső soron felhasználható annak igazolására, hogy az egyenlőtlenség egyik formáját egy másikkal váltsák fel. A radikális egalitarianizmus ragaszkodik az egyenlőséghez a javak minden olyan formájának elosztásában, amelyre a társadalmi igazságosság kiterjed. Sokan tettek már kísérletet egy megfelelő, közös mérték kidolgozására. Ezek közül John Rawls (1971) egyenlősítési kísérlete a legjelentősebb (Freeman, 2007). Rawls (1971) szerint az egyenlőség leximin kritériuma⁵ elégséges. Ez a kritérium kétségtelenül haladást jelent minden haszonelvű kalkulussal szemben. Mégis, miközben a leximin stratégia célja a legrosszabb helyzetűek életfeltételeinek a javítása, megengedi a legrosszabb helyzetűek és a jobb helyzetűek közötti egyenlőtlenségek fennmaradását. De Rawls természetesen soha nem kívánta kifejleszteni az egyenlőség mérési módszereit (Jencks, 2002). A kérdés továbbra is nyitott: miért fogadjuk el az egyenlőtlenség bármilyen formáját vagy mértékét? Miért nem kezdjük (és folytatjuk) a szigorú egyenlőség helyzetéből kiindulva? Az emberek felruházása azzal a lehetőséggel, hogy egyenlő eséllyel induljanak az életben, nem szünteti meg a további törődés iránti szükségletet. A radikális egalitarianizmus tudatosítja, hogy az egyenlőség elsődleges tárgyát azok az intézményi szerveződések jelentik, melyek befolyásolják az emberek életlehetőségeit. Az igazságtalanság a társadalmi rendből, nem pedig az emberekből következik (Hattersley, 2006). A dolgok rendje (illetve nem rendjén való volta) a felelős azért, hogy az emberek közötti sokszínűség elnyomó hierarchiákká változott. A probléma megoldásában tehát előre-

⁵ Rawls leximin elve azt jelenti, hogy a legrosszabb helyzetűek hasznának elsőbbséget kell élveznie mindenki más hasznával szemben. (A ford.)

lépést jelent, ha az elnyomottak leleményességéhez folyamodunk, hogy leírjuk és esetleg mennyiségileg meghatározzuk a szenvedésüket. Bármi, ami kevesebb, megkérdőjelezi a teljes szociális igazságosságra törekvés hitelességét.

Fordította Kozma Judit

Irodalom

- Barry, B. (1989): *Theories for Justice*. Berkeley, CA, University of California Press.
- Barry, B. (1995): *Justice as Impartiality*. Oxford, Clarendon Press.
- Bentham, J. (1789): *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. New York, Hafner.
- Cupit, G. (2000): The Basis of Equality. *Philosophy* 75, 105–25. o.
- Donnison, D. (1991): *A Radical Agenda: After the New Right and the Old Left*. London, Rivers Oram Press.
- Freeman, S. (2007): *Rawls*. London, Routledge.
- Friedman, M. (1973): *The Machinery of Freedom*. Chicago, IL, University of Chicago Press.
- Graham, C. (2006): Billion Dollar Question – Indigenous Disadvantage. *Impact* (Autumn) 5–7. o.
- Hattersley, R. (2006): Is Equality Outdated? *The Political Quarterly*, 77, 3–11. o.
- Hayek, F. (1976): *The Mirage of Social Justice: Law, Legislation and Liberty*. vol. 2. London, Routledge and Kegan Paul.
- International Association of Schools of Social Work (IASSW) (2004): Ethics in Social Work; Statement of Principles. Available online at: <http://www.iassw-aiets.org/>
- International Federation of Social Workers (IFSW) (1999): *Code of Ethics*. Canberra, AASW.
- Jencks, C. (2002): Does Inequality Matter? *Daedalus* (Winter), 49–65. o.
- Kant, I. (1797): *Metaphysical Elements of Justice*, ed. and trans. John Ladd, 1999 edition. Indianapolis, Hackett.
- MacIntyre, A. (1988): *Whose Justice? Which Rationality?* Notre Dame, IN, University of Notre Dame Press.
- Mullaly, B. (2002): *Challenging Oppression: A Critical Social Work Approach*. Oxford, Oxford University Press.
- Nozick, R. (1974): *Anarchy, State and Utopia*. New York, Basic Books.
- Nussbaum, M. (2006): *Frontiers of Justice*. Cambridge, MA, Harvard University Press.
- Rawls, J. (1971): *A Theory of Justice*. Cambridge, MA, Harvard University Press.
- Reamer, F. (2006): *Social Work Values and Ethics*. New York, Columbia University Press.
- Ryan, A., ed. (2004): *John Stuart Mill and Jeremy Bentham: Utilitarianism and Other Essays*. London, Penguin.
- Scanlon, T. (1988): Contractualism and Utilitarianism. In: A. Sen and B. Williams (eds): *Utilitarianism and Beyond*. Cambridge, Cambridge University Press, 103–28.o.
- Sen, A. and B. Williams, eds (1982): *Utilitarianism and Beyond*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Shapiro, I. (1995): 'Why the Poor Don't Soak the Rich? *Daedalus* (Winter), 118–28. o.
- Von Mises, L. (1953): *The Theory of Money and Credit*. New Haven, CT, Yale University Press.
- Walzer, M. (1983): *Spheres of Justice*. New York, Basic Books.
- Williams, B. (2005): *In the Beginning was the Deed*. Princeton, NJ, Princeton University Press.
- Young, I. (1990): *Justice and the Politics of Difference*. Princeton, NJ, Princeton University Press.